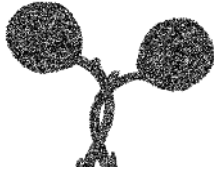


Raimundus, christianus

arabicus

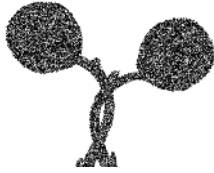
Ramon Llull i l'encontre entre cultures

Ramon Llull y el encuentro entre culturas | Raymond Lulle et la rencontre entre les cultures



ÍNDEX

Introducció a càrrec d'Albert Soler, comissari de l'exposició.....	3
Fitxa tècnica exposició actual	9
Fotografies	10



Raimundus, christianus arabicus

Albert Soler(*)

Comisario de la exposició

De la rècula inacabable de tòpics que circulen sobre l'edat mitjana, n'hi ha un d'especialment injustificat: el que presenta aquest període de la història com una etapa d'aïllament entre les persones, de falta de relació entre els pobles i les cultures; en darrer terme, com un període d'incomunicació. Això, que pot ser cert en alguns moments i en algunes regions, és especialment fals per a la Mediterrània de la segona meitat del segle XIII i el començament del segle XIV, l'època en què va viure Ramon Llull.

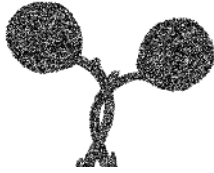


Apostrophe Raymundi (Barcelona: Pere Posa, 1504).

D'una banda, la navegació per mar era una via de comunicació més ràpida, i sovint més segura, que no pas les rutes terrestres. De l'altra, la península Ibèrica i les illes que li són adjacents ocupaven una posició intermèdia entre l'islam i l'Occident cristià des de final del segle X. Les relacions entre els regnes hispànics i els països musulmans eren certament difícils, però no pas més del que ho eren les que mantenien els regnes cristians o musulmans entre si i, en tot cas, no per això deixaven de ser intenses.

Els lligams i els intercanvis entre la Corona d'Aragó i els països del Magreb eren freqüentíssims, especialment els comercials. Cristians i musulmans es beneficiaven de la transferència de tota mena de mercaderies, fins i tot de les prohibides per l'Església, com les armes o les naus. Els països de la Corona d'Aragó van mantenir relacions

diplomàtiques constants amb Tunis, Bugia i Tremissèn. En aquestes ciutats i en altres, els catalans i els mallorquins hi podien trobar alfòndecs (*funduq*); és a dir, grans edificis al barri del port on els mercaders tenien els seus dipòsits i on disposaven de diversos serveis: hostel, capella, forn, presència d'un representant davant les autoritats, etc. Als alfòndecs els mercaders s'organitzaven la vida d'una manera molt autònoma respecte dels poders polítics i religiosos locals o, fins i tot,



d'origen; la cultura que es dóna als alfòndecs té un exponent del seu caràcter peculiar en la generació d'una llengua franca mediterrània.



Libro de contemplación,
representación de un
docente; final del siglo XIII.
Biblioteca Diocesana de
Mallorca.

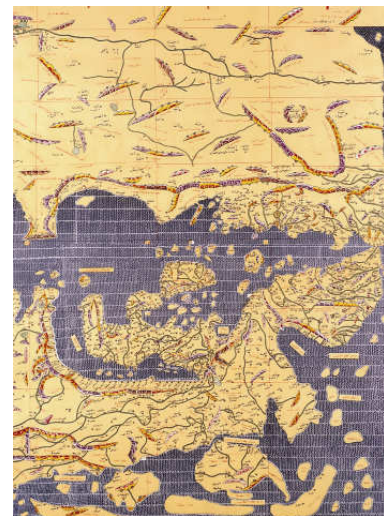
Al nord d'Àfrica, un cristià no només hi podia trobar coreligionaris comerciant, sinó també esclaus cristians i mercenaris a les ordres dels sobirans musulmans; però el mateix s'esdevenia per a un magrebi als territoris hispànics. L'historiador Ibn Haldūn (1332-1406), a la seva *Muqaddima*, considera admissible que els governants musulmans se serveixin de mercenaris cristians per donar solidesa als seus exèrcits. Una carta de 1320, de l'emir de Tremissèn, 'Abd Al-Rah .mān Ibn Mūsà, al rei Jaume II d'Aragó posa de manifest la interdependència dels respectius pobles, tant en allò social com en allò econòmic:

«Pel que fa al que assenyaleu, que posi en llibertat tots els captius de les nostres terres, és impossible de dur-ho a terme; de la mateixa manera que ho seria si nosaltres us demanéssim que alliberéssiu els captius musulmans que hi ha al vostre país. Perquè, heu de saber que en el nostre tots els treballs estan a càrrec dels captius, la major part dels quals són

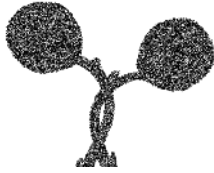
artesans de diferents oficis. Si demanéssiu la llibertat de cinc o sis, que és dels únics dels quals es podria prescindir en les actuals circumstàncies, accediríem a la vostra petició i satisfaríem els vostres desigs; però la llibertat de tots és una cosa molt difícil perquè quedarien despoblats els llocs i es paraltzaria el necessari funcionament dels oficis.» (Alarcón i García, 1940: 185)

És a dir, que per als habitants de les dues ribes mediterrànies, l'*altre*, el musulmà o el cristià, ho era tot menys un desconegut, un estrany; i, en aquesta alteritat, cal no oblidar la minoria jueva, present igualment a l'interior de totes dues comunitats..

Les relacions entre uns i altres incloïen a parts iguals tolerància i intolerància, en funció dels interessos i dels moments. Perquè el coneixement i el contacte no evitaven ni els prejudicis ni les desconfiances ni les discòrdies. Entre les tres cultures no hi havia ni ignorància ni indiferència, factors que no sols no eviten el conflicte, sinó que l'agregen quan es produeixen. I, en canvi, a l'edat mitjana, en l'àmbit mediterrani, el contacte entre cultures es demostra



Fragmento del mapamundi de
al-Idrisi, 1154.



especialment fecund i productiu, pel que fa al pensament, les arts, la literatura, i també en els costums socials i les creences; fins al punt que als cristians del nord d'Europa, o fins d'Itàlia, se'ls feia difícil d'entendre aquesta fusió d'elements tan heterogenis.

L'exposició *Raimundus, christianus arabicus* presenta el cas de Ramon Llull com un producte paradigmàtic de la trobada de cultures que es produeix en època medieval. Llull és un «català de Mallorca», com li agradava d'anomenar-se, que desenvolupa un projecte personal, de caire intel·lectual, religiós i polític, d'un abast excepcional i que representa una aportació amb caràcter propi de la cultura catalana a la història de les relacions interculturals. Com ha dit Dominique Urvoy (1995: 420), Llull «té l'avantatge de resumir en una biografia l'essencial dels problemes de contacte entre religions i civilització».

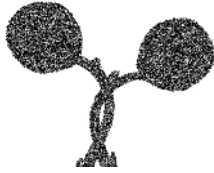
El de Llull és un cas real, amb llums i ombres, amb aspectes que poden agradar més o menys des d'una perspectiva política o cultural actual. L'exposició vol presentar aquesta realitat, fer-la comprensible, sense disfressar-la ni dissimular-la, perquè el coneixement de la realitat històrica és, en ell mateix, un valor per al present i per al futur de les relacions entre els pobles de la Mediterrània.



Viga policromada, procedente de Teruel; primer cuarto de siglo XIV.
©MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona 2007.

Què pot resultar incòmode de Llull, avui? En primer lloc, que Llull volgués, per damunt de tot, convertir els musulmans al cristianisme; si s'aproxima al món islàmic, és més, si fa un esforç admirable d'adaptació de la seva obra a l'interlocutor musulmà, és sempre amb aquesta intenció. L'adaptació és condescendent, però no inclou cap mena de posició crítica cap a les pròpies conviccions: Llull no té cap dubte que els musulmans estan equivocats i que la fe cristiana és l'única veritable. En segon lloc, que

el seu projecte té una evolució que, per tal d'adaptar-se a les circumstàncies de forma realista, avança més aviat en sentit contrari al de l'entesa pacífica; és a dir, des de posicions més ideals de relació dialogant amb els no-cristians, fins a posicions més realistes i també més dures, de disputa i de polèmica, el paradigma de les quals és justament la seva estada a Bugia el 1307. En tercer lloc, i relacionat amb això, que Llull consideri en diverses obres la possibilitat de la utilització de la força contra els no-cristians: per exemple, en el *Liber de fine* (1305), en què defineix un detallat pla de croada militar. Tot i així, cal tenir en compte que aquesta qüestió apareix en l'obra de Llull a partir de la caiguda en mans musulmanes de l'última plaça forta cristiana a Palestina, Acre, el 1291, i condicionada pel desenvolupament dels seus contactes polítics per aconseguir una generalització de la missió cristiana, atès que aquest era un tema indefugible des d'una òptica política occidental i no plantejar-lo hauria estat un error estratègic de cara als poders als quals Llull volia interessar en els seus plans. Cal advertir, per això, que Ramon sempre subordina



aquests plans militars al seu projecte missional i que els considera com un mitjà d'obligar els no-cristians a la discussió religiosa, però no com un mitjà per obtenir conversions forçades

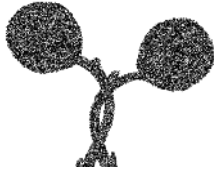
Tanmateix, el cas històric de Lull, què diu d'interessant en els nostres dies? En primer lloc, que el seu projecte missional inclou l'adopció estratègica d'elements culturals islàmics i àrabs: Lull escriu i parla en àrab, adopta fonts islàmiques, malda perquè l'Occident cristià s'interessi per la cultura àrab i s'hi approximi, i arriba a anomenar-se ell mateix *christianus arabicus* o «procurador dels no-cristians». En segon lloc, té una dimensió intel·lectual enorme com a autor d'una extensíssima obra (260 títols!), però també una dimensió pràctica i activa que el porta a desplegar una intensa activitat als centres de poder de l'Occident medieval (la cort pontifícia i París, sobretot) i a viatjar al nord d'Àfrica i al Pròxim Orient. En tercer lloc, que la seva és una iniciativa individual i molt personalista, engegada per un laic que actua per compte propi, que té un gran abast temporal i espacial; avui, de la seva iniciativa, en diríem «no-governamental». Finalment, que mantindrà sempre, i malgrat les seves experiències decebedores, la necessitat ineludible de la relació amb l'*altre*, i així al final de la seva vida encara encoratjava els intercanvis entre cristians i musulmans; llegim al *Liber de participatione christianorum et saracenorum* (1312) la seva proposta que:



Lámina X del *Breviculum*: viatge de Lull a Bugia. 1331-1326. Badische Landesbibliothek, Karlsruhe

«[...] cristians ben instruïts i coneixedors de l'àrab vagin a Tunísia a mostrar la veritat de la fe i que musulmans ben instruïts vinguin al regne de Sicília a disputar amb savis cristians de la seva fe. I potser d'aquesta manera, si aquesta pràctica es generalitzés pertot arreu, podria aconseguir-se la pau entre cristians i sarraïns, en comptes que els cristians vagin a destruir els sarraïns i els sarraïns, els cristians.»

Hi ha un altre personatge paradigmàtic del contacte entre cultures que no podem deixar d'esmentar; mallorquí com Lull, no li és gaire posterior en el temps i el seu cas té un resultat diametralment oposat al de Ramon. Es tracta d'Anselm Turmeda (ca. 1355-ca. 1423), un franciscà que havia estudiat a París i a Bolonya i que cap als trenta-cinc anys (més o menys la mateixa edat en què Lull canvià de vida) es convertí a l'islam solemnement davant del soldà de Tunis Abú al-Abbàs Ahmad. Aleshores prengué el nom d'Abdallah al-Tarjuman, que vol dir «Abdallah el Torsimany», ja que, en efecte, es dedicà a la traducció professional. Turmeda, autor de diverses obres en català i en àrab, explica el seu procés en una autobiografia escrita en àrab de la



qual hem conservat una versió no exactament original, sinó amb interpolacions posteriors, i que duu el títol de *Tuhfa al-arib fi radd al-là ahl al-salih* («L'obsequi de l'home il·lustrat per atacar els partidaris de la Creu»).

L'exposició *Raimundus, christianus arabicus* fa un breu recorregut introductor per la vida, l'obra i el pensament de Lull, amb una especial atenció a les seves relacions amb el món musulmà i a la seva estada a la ciutat algeriana de Bugia/Béjaïa, de la qual la primavera del 2007 es compleixen set-cents anys. La mostra de peces que s'hi fa és de caràcter bibliogràfic: reuneix per primer cop una col·lecció de quinze manuscrits lul·lians dels segles XIII-XV, provinents de diverses biblioteques de Palma de Mallorca i de Barcelona. Entre aquestes quinze peces destaquen quatre còdexs coetanis de Ramon (no posteriors al primer quart del segle XIV), un dels quals amb tota probabilitat li va pertànyer. La tradició manuscrita lul·liana es caracteritza per la seva sobrietat; amb comptades excepcions, els manuscrits que Lull mateix va encarregar a professionals de l'escriptura segueixen sempre el model del llibre universitari d'estudi i, en conseqüència, estan mancats d'elements purament decoratius i pretenen tenir un aspecte greu i seriós que els relacioni amb la finalitat per a la qual van ser escrites les obres que contenen. Acompanyen els manuscrits lul·lians un Alcorà àrab coetani de Lull, cinc documents de l'època il·lustratiu de les relacions de la corona catalanoaragonesa amb els països del Magreb, i quatre edicions lul·lianes antigues, representatives del pas de l'obra de Ramon a la impremta.

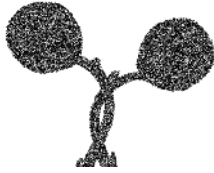
La mostra és prou representativa de les col·leccions lul·lianes que es conserven a



Retablo de Sant Jordi (detalle) Pere Niçart, 1468.
Museu Diocesà de Mallorca

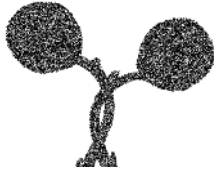
Mallorca, que és una de les més importants del món, i a Catalunya, que és molt més petita. Cal tenir en compte que la tradició manuscrita de les obres de Ramon Lull està formada per gairebé un miler de manuscrits copiats entre el segle XIII i el XVIII, disseminats arreu del món. És una quantitat considerable, que supera el nombre de manuscrits que hem conservat de la majoria d'autors medievals, sobretot si tenim en

compte que parteix d'un nucli original de còdexs fets copiar per iniciativa d'un particular amb els seus propis mitjans; tot i així es tracta només d'una petita part del que va arribar a existir. L'extensió espacial d'aquesta tradició manuscrita té a veure amb les estratègies de Lull per tal d'assegurar una difusió internacional per a la seva obra; les col·leccions més grans són les que es troben avui a Palma de Mallorca, Roma, París, Munic i Milà. Pot cridar l'atenció que no haguem conservat cap manuscrit de cap de les obres que Ramon va escriure en àrab, malgrat que



tenim notícia de la circulació d'algun exemplar espars d'aquestes obres al Magreb als segles XIV i XV (com ara a Fes, el 1394); la seva desaparició té molt a veure amb l'absència de lectors musulmans que hagin promogut la còpia d'unes obres que pretenien convèncer-los de la veritat de la fe cristiana.

*Albert Soler es filòleg i adjunt a la direcció del Centro de Documentació Ramon Llull de la Universitat de Barcelona.



Fitxa tècnica exposició actual

Estructura de l'exposició

- Plafons expositius:
24 plafons (cara i dors) amb il·luminació pròpia de 120x 260x 5 cm. Cada plafó pesa entre 15/20 kg

- Punt multimèdia:
3 estacions informàtiques (ordinador i pantalla de 24") ubicades en una estructura formada per 4 plafons que faciliten la interacció del públic per conèixer més la vida i obra de Ramon Llull.

Necessitats espaials i de muntatge

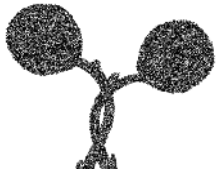
Espai necessari: 140 -150 mts²
Muntatge: 2 dies
Desmuntatge: 1 dia

Material que acompanya l'exposició

- Tríptic:
serà possible imprimir tríptics il·lustratius de l'exposició amb el "logo" de l'entitat peticionària en els que també hi figurarà el de l'IEMed. Es posarà a disposició de l'entitat peticionària, en suport digital (CD), la maqueta del tríptic

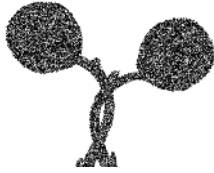
- Catàleg: l'import venda al públic és de 50€

- 2 Roll-up amb el títol de l'exposició i logos per al hall de la seu expositiva.



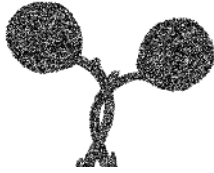
FOTOGRAFIES





Exhibició a ALGER



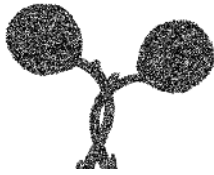


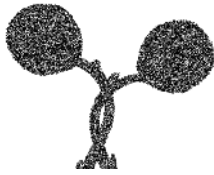
Exhibició a **BARCELONA**



Exhibició a **MALLORCA**

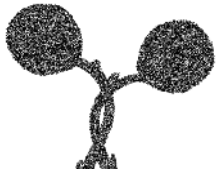


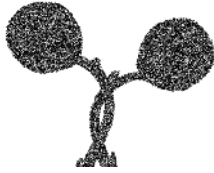




Exhibició a PERPINYÀ







ÀMBITS DE L'EXPOSICIÓ

[Àmbit 1: Introducció]

A l'edat mitjana, la mar Mediterrània, lluny de ser un obstacle per a la comunicació entre els pobles, era un medi idoni per a l'intercanvi. La navegació era una via de comunicació més ràpida i, sovint més segura, que no pas les rutes terrestres. La península Ibèrica i les illes que li són adjacents ocupaven una posició intermèdia entre el Magreb musulmà i l'Occident cristià i, des del segle x, constituïen un espai on havien conviscut, no sense dificultats, cristians, musulmans i jueus.

Ramon Llull (1232-1316) és un cas paradigmàtic de la trobada de cultures que es produeix a l'edat mitjana. Llull desenvolupa un projecte molt personal, de caire religiós, intel·lectual i polític, d'un abast extraordinari.

La seva vida va ser intensa i apassionada com poques n'hi ha hagut. Va ser alhora un intel·lectual i un escriptor, però també un activista capaç de viatjar en missió al Pròxim Orient o al Magreb, entrant en contacte i polemitzant amb els savis i pensadors musulmans del moment, o d'acostar-se als poders polítics i eclesials més notables d'Occident: Roma, França, les repúbliques italianes, la Corona d'Aragó. D'altra banda, la seva producció escrita és fabulosa: 260 títols sobre les matèries més diverses.

Aquesta exposició, commemorativa del 700 aniversari de l'estada de Ramon Llull a la ciutat algeriana de Bugia l'any 1307, fa un recorregut per la vida i l'obra del pensador mallorquí, amb una especial atenció a les seves relacions amb el món musulmà.

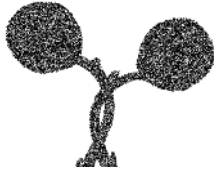
[Àmbit 2] La Corona d'Aragó

[2.1] La Corona d'Aragó i Mallorca

Al llarg del segle xiii, la Corona d'Aragó viu algunes transformacions que la situaran, per primer cop, en un lloc central de l'escena internacional i que la convertiran en un regne projectat essencialment a la Mediterrània.

El rei Jaume el Conqueridor (1213-1276), aprofitant la descomposició de l'Àndalus sota el règim almohade al primer terç del segle xiii, orientà la seva política expansiva cap al sud i cap a les Balears, primer amb la conquesta de l'illa de Mallorca (1229) i, posteriorment, amb la incorporació del regne de València (completada al 1245).

El seu fill i successor, Pere II el Gran (†1285), amb l'ocupació de l'illa de Sicília (1282) va donar una nova dimensió a l'orientació mediterrània de la Corona



d'Aragó i, al mateix temps, la va col·locar de manera turbulenta al primer pla de la política europea.

L'expansió catalana medieval també va ser impulsada pel desenvolupament del comerç marítim a tota la Mediterrània. L'establiment de rutes comercials donà lloc a la creació d'una densa xarxa de consolsats d'ultramar.

[2.2] Una cruïlla, més que no una illa

Mallorca era un enclavament estratègic de primer ordre per a l'expansió política i comercial a la Mediterrània occidental. Per als mercaders catalans tenia una situació privilegiada en les rutes del comerç amb el nord d'Àfrica i l'Orient; per als mercaders occitans i els de les repúbliques italianes, la seva posició era clau en relació amb el continent africà però també com a base per obrir-se al comerç atlàntic.

Ramon Llull va néixer a Mallorca cap a 1232 en el si d'una societat complexa, on eren presents una diversitat de credos, de races i de costums. A més dels nous dominadors catalans, hi havia també pobladors occitans, grups estables de mercaders genovesos i pisans, comunitats jueves i, sobretot, musulmans, que constituïen una tercera part de la població.

La complexitat d'aquest medi es reflectirà anys a venir en les preocupacions i el pensament de Ramon.

[Àmbit 3] Ramon Llull, «català de mallorques»

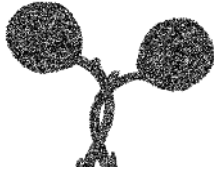
[3.1]

Ramon Llull pertanyia a una família de rics colons barcelonins que va prendre part en la conquesta de Mallorca. Formava part, doncs, de la primera generació de cristians autòctons de l'illa i s'anomenava a ell mateix «català de Mallorques».

Llull estava casat, tenia fills i va ocupar algun càrrec a la cort reial mallorquina. El pas per la cort el devia familiaritzar amb el món polític i administratiu. Fins als trenta anys va dur la vida pròpia dels laics potentats i cortesans i fins i tot va conrear la poesia trobadoresca. Ell mateix ho resumeix de forma lacònica: «Jo era un home casat, amb fills, dissolut i mundà.»

[3.2]

Tanmateix, cap als trenta anys, se sentí cridat per Déu a canviar de vida i, sense ingressar mai en cap orde religiós ni esdevenir clergue, es lliurà a la causa de la fe cristiana. Progressivament anà definint un projecte de vida al servei d'una triple causa:



- Donar la vida per la fe cristiana, sobretot per la conversió dels no-cristians, però també per la reforma de la cristiandat. El seu pensament i la seva obra tindran sempre aquesta finalitat religiosa i missional.
- Escriure, en paraules seves, «el millor llibre del món» que permeti la conversió dels no-cristians. La primera concreció d'aquest propòsit és el voluminós *Llibre de contemplació* (1274), escrit primer en àrab i després revisat i traduït al català i al llatí.
- Convèncer tant l'autoritat eclesiàstica com la política de la conveniència dels altres dos propòsits; fent una especial atenció a aconseguir la fundació d'escoles de llengües per a la formació de missioners.

[Àmbit 4] Nova ciència i nova literatura

[4.1] L'Art de Ramon Llull

Llull és autor d'obres referides a les més variades ciències: geometria, medicina, dret, astronomia, metafísica, filosofia, teologia, retòrica, lògica... Una part d'aquests títols l'escriu originalment en català, d'acord amb una tendència llavors incipient de traslladar la ciència a les llengües vernacles.

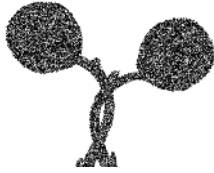
Que un home sense estudis reglats sigui capaç d'entrar en una tal varietat de camps del saber s'explica perquè Llull basa tot el seu pensament i tota la seva producció escrita en un sistema nou i revolucionari, que ell proclamava que li havia estat donat per voluntat divina i que ofería com a solució global i alternativa per comprendre totes les coses visibles i invisibles: és el que coneixem com a «Art lul·liana».

L'Art fonamenta totes les branques del coneixement i hi permet un accés directe. La seva condició de mètode de mètodes, per damunt de qualsevol forma doctrinal prèvia, li confereix un poder culturalment neutre com a eina de persuasió racional.

Llull atribueix l'adjectiu «nou/nova» a diverses disciplines científiques del repertori vigent al seu temps (moltes de les quals havien rebut aportacions decisives de la ciència àrab) un cop les ha assimilats a la seva Art: la lògica nova, la geometria nova, l'astronomia nova, la retòrica nova, que constitueixen globalment una nova ciència.

[4.2] La literatura alternativa

En Ramon Llull es dona el cas rar d'un intel·lectual que es dedica a la producció d'obres d'alt contingut filosòfic i científic i que, al mateix temps, és autor d'obres literàries: poemes, novel·les, proverbis, exemples, preàmbuls narratius, sermons, etc. En aquest sentit, Llull és considerat un dels pares de la literatura catalana, especialment valorat per la maduresa estilística de la seva prosa, per la seva especial habilitat narrativa i per l'originalitat de les seves creacions.



La literatura de Lull és «nova» en el mateix sentit que ho és la seva ciència: és una alternativa a la literatura que es feia en el seu temps. De fet, després de la seva conversió, Ramon renega explícitament de la poesia trobadoresca que havia practicat a la cort mallorquina, i posa l'expressió literària al servei dels seus objectius. Per tant, la literatura lul·liana amaga sempre, de manera més o menys clara, una intenció didàctica.

[Àmbit 5] «Disputar per autoritats no ha repòs»

Al segle XIII, el contacte entre religions era molt freqüent; per als musulmans, jueus o cristians, les pràctiques religioses, les maneres de pensar, l'art, la música, els costums i la llengua dels uns o dels altres eren coses familiars.

Es van organitzar sovint controvèrsies públiques entre membres de les tres confessions, com la que va tenir lloc a Barcelona el 1263, davant de Jaume I. Tampoc no eren estranys els viatges de frares en terra de musulmans per intentar la conversió d'algun personatge rellevant; com el que va protagonitzar a Tunis el dominicà català Ramon Martí cap als anys 1268-1269 per convertir el soldà al-Mustansir. Uns anys més tard, un franciscà es convertí solemnement a l'islam davant del soldà de Tunis: es tracta de l'escriptor mallorquí Anselm Turmeda (ca. 1355-ca. 1423), que prengué el nom d'Abdallah al-Tarjuman.

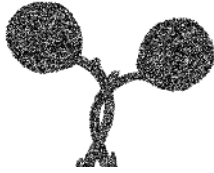
Lull era molt conscient dels dos grans problemes que tenien les trobades interreligioses: d'una banda, els arguments que es proposaven sempre es basaven en l'autoritat dels textos sagrats, inacceptables per a tots els interlocutors; de l'altra, no n'hi havia prou de saber contradir les veritats de l'altre, calia oferir en contrapartida arguments veritablement persuasius del propi credo. El sentiment d'esgotament que aquestes discussions produïen s'expressa als *Proverbis de Ramon* (ca. 1296): «Disputar per autoritats no ha repòs.»

La novetat de l'estratègia de Ramon està en l'abandonament de l'ús d'autoritats i en la recerca de vies de demostrabilitat racional de la fe. Lull troba un terreny comú on fer possible una discussió entre cristians i no-cristians en la concepció de l'univers i de Déu que les tres religions compartien. No es tractava, per tant, de discutir sobre textos, sinó sobre una realitat en la qual, en termes generals, no hi havia desacord. El *Llibre del gentil e dels tres savis* és una mostra d'aquesta nova estratègia.

El *Llibre del gentil e dels tres savis* [cartel·la per a dins de l'expositor]

Al *Llibre del gentil e dels tres savis* (ca. 1274), Lull fa una exposició sistemàtica dels principis del cristianisme, del judaisme i de l'islam, amb un coneixement responsable i suficient dels continguts de totes tres religions, que no era gaire corrent als escrits de polèmica religiosa dels seus dies.

La ficció narrativa que envolta el tractat explica que un gentil, és a dir, un pagà, accedeix al coneixement de la fe gràcies als ensenyaments de tres savis, un jueu,



un cristià i un musulmà. Després d'il·lustrar el deixeble sobre l'existència d'un Déu únic, sobre la creació i sobre la resurrecció (veritats que totes tres religions admeten), cada un presenta els fonaments de la pròpia fe perquè el gentil triï la correcta.

Allò més sorprenent és que els savis demanen al seu interlocutor que no els digui quina és la seva elecció per poder continuar el diàleg sense condicionaments.

[Àmbit 6] *Christianus arabicus, cuius nomen Raimundus*

L'aproximació de Llull al món musulmà no és gens anecdòtica. És difícil de trobar entre els teòlegs cristians de la seva època un cas semblant de coneixement de l'àrab i de la religió musulmana; fins al punt que en diverses obres s'autoqualifica de *christianus arabicus*, reprenent el model dels savis cristians àrabs que havien polemitzat amb l'islam segles abans.

A l'inici del seu projecte hi ha l'evidència de la necessitat indefugible d'acceptar elements culturals de l'interlocutor: de conèixer i de parlar les llengües dels no-cristians i particularment l'àrab. I és que per a Llull l'objectiu és presentar de tal manera la doctrina cristiana que els no-cristians l'entenguin i l'acceptin sense dificultats.

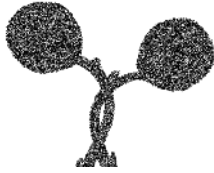
És per aquesta raó que Llull s'acosta de primera mà al pensament musulmà; que escriu obres originalment en àrab (com la *Lògica del Gatzell* o el *Llibre de contemplació*), tot i que cap d'aquestes versions no ha arribat fins als nostres dies; que reivindica models àrabs en alguns dels seus escrits (el *Llibre d'amic e amat*, per al qual reclama una inspiració sufí, o els *Cent noms de Déu*).

La dificultat de precisar els manlleus àrabs concrets per a alguns aspectes del pensament de Llull té a veure amb la seva estratègia de defugir l'ús d'autoritats en les seves obres. Tanmateix, sembla clara, per exemple, una font àrab per a les estructures de la *Lògica nova* (1303): el *Budd al-^oarif* del filòsof i teòleg musulmà Ibn Sab'īn de Múrcia (1217/18-1269/71).

[Àmbit 7] El dinamisme científic magrebí

El Magreb va tenir al llarg de l'edat mitjana diversos nuclis d'estudi i d'ensenyament de primer ordre: Bugia, Alger, Tunis, Tremissèn... Els seus governants van tenir un paper fonamental en la construcció d'escoles, la constitució de biblioteques, la còpia de manuscrits i l'atracció i circulació de savis.

En concret a Bugia, hi van acudir i s'hi van instal·lar intel·lectuals que es desplaçaven amb facilitat entre les principals ciutats magrebines, malgrat els conflictes existents a l'època; hi ensenyaven teòlegs, juristes, filòsofs, entre els més considerats del món musulmà. Hi va fer estada Leonardo Fibonaci (1170- ?1230), matemàtic pisà, que donà un ple desenvolupament a la utilització dels nombres



àrabs en àmbit occidental; el cèlebre matemàtic andalusí al-Qurashi (†1184) hi va ensenyar àlgebra, i l'historiador Ibn Khaldun (1332-1406) hi va ocupar responsabilitats de govern.

A començament del segle xiv, quan Ramon Llull va fer estada a Bugia, la vida intel·lectual de la ciutat no passava pel seu moment més brillant; tanmateix, en l'àmbit polític havia adquirit un gran relleu. Bugia havia estat incorporada a l'estat hàfsida de Tunis el 1240, però des del 1284 havia constituït un emirat independent que duraria fins a 1309. Les relacions comercials i polítiques de Bugia amb els estats catalans eren molt intenses en aquella època, en particular amb Mallorca (tractat del 1302), encara que també amb Catalunya-Aragó (tractat del 1309).

[Àmbit 8] Ramon Llull a Bugia (1307)

El 1293, Llull va prendre una decisió radical: embarcar-se cap al nord d'Àfrica per demostrar personalment l'efectivitat de l'Art com a sistema de trobar la veritat i de provar-la als no-cristians. Amb aquesta intenció, farà tres estades al Magreb: dues a Tunis (1293 i 1314-1315) i una a Bugia (1307).

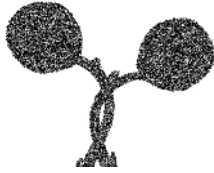
La posició de Llull respecte dels no-cristians va evolucionar amb el temps de la primerenca voluntat d'establir un diàleg franc i obert (el *Llibre del gentil e dels tres savis* en seria la mostra més il·lustrativa), a una posició més controvertida i, fins i tot, va desembocar, en la seva estada a Bugia el 1307, en una polèmica oberta.

Segons s'explica en una biografia inspirada per Ramon mateix, la *Vita coetanea*, a la seva arribada a Bugia Llull va prendre un to desafiador, proposant de demostrar la falsedat de la fe musulmana i la veritat de la cristiana. Tal manifestació era una ofensa imperdonable al creient musulmà i va merèixer una reacció àirada de part del poble; l'empresonament que en va dictar el cadí, de fet, li va salvar la vida. Ramon va romandre empresonat a Bugia durant mig any, en el qual va entaular disputes religioses amb savis musulmans. Finalment, el rei de Bugia, Abu-l-Baqa Halid, va tenir el gest magnànim d'alliberar-lo i d'expulsar-lo dels seus dominis.

La *Disputatio Raimundi christiani et Homeri saraceni* [cartel·la per a dins de l'expositor]

A la tornada de Bugia, ja davant de les costes de Pisa, el vaixell en què viatjava Llull va naufragar a causa d'una violenta tempesta. En el naufragi es perdé la versió original en àrab de l'obra que havia escrit Ramon a Bugia, la *Disputatio Raimundi christiani et Homeri saraceni*, que hem conservat en la seva versió llatina i que retrata les aspres polèmiques sostingudes durant el seu empresonament bo i reduint-les a una disputa amb un interlocutor, Homer.

La vaguetat de la caracterització del simpàtic pagà que recerca la veritat del *Gentil* contrasta vivament amb la concreció del personatge d'Homer a la *Disputatio*, un contrincant perfilat molt negativament. Aquesta evolució literària es correspon



finalment amb l'evolució del mateix Lull en la descoberta de l'*altre* concret i real: no modifica les bases del seu projecte ni l'adopció estratègica d'elements culturals musulmans, però s'adona que el diàleg genèric és gairebé impossible i que únicament són viables disputes amb individus determinats, amb una especial formació teològica i filosòfica.

[Àmbit 9] La difusió: els manuscrits

Ramon Lull ha deixat molts testimonis de la preocupació que sentia per la difusió i la conservació de la seva obra. La seva voluntat de produir versions d'una mateixa obra en diverses llengües és part d'aquesta inquietud: explícitament només fa referència a versions en català, llatí o àrab, però sabem que en va promoure almenys també en occità i en francès.

També va constituir fons de recopilació dels seus llibres d'abast internacional que fossin alhora centres de conservació i focus de difusió. Es tracta del fons de la Cartoixa de Vauvert a París, del que es va crear a casa d'un noble de Gènova i del que hi havia a Mallorca a casa del gendre de Lull.

El que ha arribat fins als nostres dies de la tradició manuscrita primitiva lul·liana és només una petita part del que va existir. Hem conservat una trentena de còdexs que podem relacionar de forma directa o indirecta amb el mateix Lull. El nombre total de manuscrits lul·lians de totes les èpoques conservats avui s'acosta al miler. El fet és extraordinari si tenim en compte que la seva iniciativa era del tot privada.

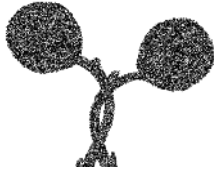
[Àmbit 10] La posteritat: els impresos

La personalitat de Ramon Lull es projecta en la història de la cultura occidental d'una forma inusualment complexa, en corrents molt diversos, favorables o contraris. A l'obra ja de per si enorme del Lull autèntic, s'afegeix, des de mitjan segle XIV, tota una tradició de llibres alquímics (més de 80!) i d'altra mena (mèdics, lògics, cabalístics) que li són falsament atribuïts.

La difusió internacional de la seva obra s'aprofita molt aviat de la invenció de la impremta. Des de 1475, data de la primera edició lul·liana, fins a final del segle XV es registren més de quaranta edicions incunables que publiquen obres lul·lianes o ja de seguidors de Lull.

La compilació de materials lul·lians i pseudolul·lians que va publicar Lazare Zetzner a Estrasburg l'any 1598 (reimpresa repetidament al segle XVII) és un bon exemple d'èxit editorial i de confluència de les diverses tradicions lul·listiques. La gran difusió d'aquest llibre condiona tant el rebuig de Descartes per Lull, com l'entusiasme de Leibniz, que va valorar positivament l'Art.

Ivo Salzinger, a Magúncia, va publicar (1721-1742) vuit magnífics volums *in folio*, com a part d'un projecte d'edició de la totalitat de l'*opus* lul·lià en llatí. És just l'inici de l'estudi científic i acadèmic de la vida, l'obra i el pensament de Ramon Lull. Al



capdava, les seves obres, originals o atribuïdes, han tingut una difusió que el mateix Lull no podia ni sospitar en la història de la cultura europea dels darrers set segles.

